

Бондаренко Наталія,
кандидат психологічних наук,
доцент кафедри психології
та педагогіки
Дніпропетровського
державного університету
внутрішніх справ

РОЗВИНЕНІСТЬ МОТИВІВ СОЦІАЛЬНО-ВІДПОВІДАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТА ЯК УМОВА РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Актуальним завданням сучасної психології є дослідження особливостей професійного становлення фахівця, що забезпечує його особистісний розвиток та самореалізацію як суб'єкта майбутньої професійної діяльності. Перед особистістю постають нові вимоги щодо її особистісного та професійного розвитку. Сучасний фахівець повинен мати певні професійно-важливі якості, високий рівень професійної відповідальності до майбутньої професійної діяльності, професійну придатність та високий рівень професійної компетентності, соціальну та професійну мобільність та самостійність щодо прийняття професійно обґрунтованих рішень.

Підвищення ефективності та оптимізація діяльності фахівця можливі шляхом вдосконалення його психічної організації: свідомої регуляції та самоконтролю суб'єкта діяльності, підвищення ролі ділової активності і свідомого відповідального ставлення до поставлених завдань, процесу та результату діяльності. Зазначені обставини вимагають звернення до категорії «професійна відповідальність».

Вітчизняними та зарубіжними науковцями вивчалися: соціально-психологічні механізми формування професійної відповідальності колективних суб'єктів управління (С. Баранова); відповідальність як зв'язок між індивідом і колективом (О. Іваненко); психологічні детермінанти відповідальності менеджерів (В. Лазорко); процес становлення відповідальності як професійно значущої якості соціального працівника (О. Патинок); зв'язок відповідальності з рольовими професійними обов'язками (К. Муздибаєв); питання смислового змісту феномену (В. Бодров, О. Луценко); відповідальності в контексті особистісної властивості активного суб'єкта життєдіяльності (Л. Дементій).

Метою статті є обґрунтування мотивів соціально-відповідальної поведінки особистості студента в якості психологічної умови розвитку його професійної відповідальності.

Професійна відповідальність починає формуватися в процесі професіоналізації, але особливу роль у процесі її становлення та розвитку відіграє етап професійної підготовки. Так, розвиток професійної відповідальності розгортається у двох взаємодіючих напрямках. Перший напрям – активізація внутрішньо групових процесів: виникнення взаємної відповідальності і відповідальної залежності в результаті спільної діяльності. Другий напрям – підвищення рівня професійної відповідальності кожного члена колективу, шляхом впливу на його психологічні особливості [1]. Отже, процес розвитку професійної відповідальності відбувається лише у процесі спільної діяльності (навчально-професійної) як результат тих зовнішніх вимог, що до нього висуває навчальна група як професійне середовище, суспільство, і виявляється у готовності особистості відповідати за свої дії перед собою, зазначеними соціальними інститутами, в усвідомленні професійних та соціальних норм [3].

Поняття «професійна відповідальність» охоплює широке коло явищ і визначається як: соціальна й особистісна цінність в професійному світі людини, суспільній свідомості, науці та практиці [2]; як механізм смислоутворення у процесі прийняття обов'язку [7]; як міра усвідомлення особистістю своїх професійних обов'язків і добровільного їх виконання [5].

Незважаючи на відмінності в розумінні цього феномену, дослідники одностайні в думці, що професійна відповідальність значною мірою забезпечує ефективність праці у будь-якій професійній галузі. Професійна відповідальність здебільшого пов'язана з такими феноменами, як локус контролю та успішність у системі професійної діяльності, тому, розвиваючи її, в особистості з'являються навички прогнозування та цілепокладання, формуються життєві і професійні плани, розвиваються вольові якості, верифікується ціннісно-мотиваційна позиція. Відповідальність тісно пов'язана з свободою прийняття рішень, свободою вибору цілей та способів, методів і стилей їх досягнення, причому свобода передбачає ініціативне прийняття рішень зі знанням справи, перемогу над своїми вузько-еґоїстичними потребами, бажаннями і прагненнями [6].

Грунтуючись на дослідженнях вітчизняних (О. Патинок; І. Гамула; Ю. Сичевський; В. Шусть; А. Орлов) і зарубіжних (Л. Дементій; Н. Желаська; В. Прядейн) науковців, нами були виокремлені наступні компоненти професійної відповідальності майбутнього фахівця: когнітивний, мотиваційно-афективний та діяльнісно-поведінковий. Зміст мотиваційно-афективного компоненту представлений індивідуальною системою мотивів і смислів соціально-відповідальної поведінки; професійно-важливими якостями фахівця; емоційними переживаннями, які регулюють професійну відповідальність особистості.

Мотиваційно-афективний компонент передбачає мотивацію навчально-професійної діяльності, мотивацію досягнення мети і установку на прийняття відповідальних рішень. Цей компонент визначається складним, мінливим співвідношенням різних спонукань, що входять в мотиваційну сферу особистості майбутнього фахівця (соціальних, пізнавальних та професійних потреб, ідеалів, інтересів, переконань, соціальних настанов, системи цінностей), він здійснює в структурі відповідальності стимулюючу, спонукальну функцію (Г. Созикіна).

В професійному та повсякденному житті найбільш явним критерієм визначення, наскільки відповідальною є особа, виступає її поведінка, а саме – мотиваційне підґрунтя вчинків. Аналіз літературних першоджерел показав, що на думку багатьох науковців (Т. Ушакова; С. Васильєв; А. Гулевська; В. Прядейн) мотиваційний компонент професійної відповідальності представляє собою сукупність мотивів соціально відповідальної поведінки, моральних вподобань в її реалізації, спонукань свідомої регуляції власної діяльності у соціально-професійному суспільстві.

Соціальна відповідальність майбутнього фахівця та діючого професіонала, як внутрішня якість особистості, містить у собі усвідомлення необхідності діяти відповідно до суспільних вимог і норм як соціальних цінностей; усвідомлення власної соціальної цінності та суспільної ролі, тобто зіставлення, узгодження індивідом пізної необхідності зі своїми внутрішніми переконаннями, совістю, особистими інтересами; передбачення наслідків вибору, рішень і дій; критичність і постійний контроль за своїми діями, врахування їх наслідків для інших людей; прагнення до самоактуалізації, реалізації себе в об'єктивному світі; самовіт і самооцінку; готовність відповідати за свої дії; соціально-відповідальну діяльність (О. Плахотний).

Спираючись на роботи українських та закордонних дослідників соціальної відповідальності фахівця, О. Ковальчук [4] було отримано концептуальне визначення обговорюваного конструкту. Вченою соціальна відповідальність інтерпретується як інтегральна генералізована характеристика особистості спеціаліста, яка є способом психологічної регуляції діяльності, що здійснюється свідомо та добровільно і проявляється у дотриманні норм та інтересів суспільства, законслухняності, моральній свідомості, громадянській позиції, добросовісності, сумлінності, етичній поведінці та самоконтролі.

Згідно апостеріорній п'яти-факторній моделі О. Ковальчук, на положення якої ми спираємося в нашому дослідженні, соціальна відповідальність фахівця містить п'ять компонентів: громадянська свідомість; законслухняність; рефлексія наслідків своїх дій; моральна свідомість; альтруїзм.

Із огляду на зазначене можна сказати, що роки фахової підготовки є сприятливим періодом для розвитку соціальної відповідальності, коли в студента формується власне ставлення до цілей та завдань професійної діяльності, усвідомлюються мотивація та потреба в отриманні обраної професії й подальшій професійній діяльності, усвідомлюються цінності та цілі життя взагалі.

Отже, мотиви соціально-відповідальної поведінки є необхідною характеристикою особистості майбутнього фахівця, що проявляється у слідуванні суспільним інтересам та законам, моральній свідомості, професійній рефлексії. Зазначене дозволяє визначити розвиненість мотивів соціально-відповідальної поведінки особистості студентів умовою розвитку їх професійної відповідальності.

Бібліографічні посилання

1. Баранова С.В. Соціально-психологічні механізми формування професійної відповідальності колективних суб'єктів управління : дис... канд. психол. наук : 19.00.05. Луганськ, 2004. 224 с.
2. Дементій Л.И. Ответственность как ресурс личности. Омск : Омский госуниверситет, 2005. 189 с.
3. Кибальна Н. А. Виховання професійної відповідальності майбутніх фахівців цивільного захисту : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Умань, 2016. 20 с.
4. Ковальчук О.С., Проскура Ю.В. Актуальні проблеми психології : зб. наук. пр. Інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України, 2010. Т.1. Ч. 25/26. С. 282–288.
5. Лазорко О.В. Психологічні детермінанти відповідальності менеджерів промислового підприємства : дис... канд. психол. наук : 19.00.05. Київ, 2007. 217 с.
6. Патинок О.П. Становлення відповідальності як професійно значущої якості соціального працівника : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. К., 2008. 20 с.
7. Савчин М.В. Психологія відповідальної поведінки : монографія. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2008. 280 с.